

A hódmezővásárhelyi múzeum ásatásai 1935-ben.

(Idetartozik a III—VII. tábla.)

Az 1934. évi ásatások során négy olyan lelőhelyünk maradt, ahol a munkát — rajtunk kívülálló okok miatt — nem fejezhettük be. Ezek a területek: a Katona István-halma,¹ Szakálhát,² a Hunyadi-halom³ és a Bodzáspart.⁴

Katona István-halmát, részint a feltárást gondosan vezető Párducz Mihály betegsége, részint a rajtalevő vetések miatt ez évben sem ásathattuk fel. A Bodzásparton, a múlt évi próbaárkok folytatásában, engedély híján nem dolgozhattunk, csak a közvetlenül érintkező területen folytathattuk a munkát, ahol viszont már csak szórványos emlékeket találtunk.

Szakálháton úgy a Bakay-, mint a Diószegi-tanyában, minden rendelkezésünkre álló területen dolgozhattunk, a két tulajdonos megértő támogatásával. Így ezt a, mintegy kétholdnyi egykori szigetet, most már tökéletesen átkutattuk. Változatos anyagával igen érdekes települési képet nyújt.

Ásathattunk az ér másik oldalán is, szemben a szigettel, részben Diószegi Imre, részben Égető Bálint földjén. Ennek az egymással összefüggő területnek legmagasabb pontját, még a régi szegedi országút építéskor, átvágták. A két terület — mint látni fogjuk — nemcsak területileg, de a település ideje tekintetében is összefügg.

Rendelkezésünkre állott a Hunyadi-halom is, de a vele összefüggő, település szempontjából igen érdekesnek ígérkező terület továbbra is feltáratlan maradt.

Ásathattunk a Kása Szabó Imre solt-paléi tanyájában lévő telepen is.

A munka 1935. július 31-től, augusztus 31-ig tartott. Az egyes munkacsoportokat e sorok íróján kívül Banner Benedek dr. és Hubay Imre dr. vezették, akiknek szíves támogatásáért, valamint a földtulajdonosoknak megértő jóindulatáért, itt is őszinte szívvel mondunk köszönetet. Az ásatá-

¹ Dolgozatok XI. kt. 159—174. l. XXX—XXXI. tábla.

² U. ott 76—96. l. III—XII. tábla.

³ U. ott 153—158. l. XXVIII—XXIX. tábla.

⁴ U. ott 126—144. l. XXIII—XXV. tábla.

sokon, egymást követve, két egyetemi hallgató vett részt. Az ásatások eredményeiről a következőkben számolunk be.

1. Szakálhát.

A. Diószegi Imre tanyájában, a diófás kertben, amelynek felszíne ma 60—70 cm-rel alacsonyabb, mint eredetileg volt, a föld lehordása alkalmával, állítólag, sírokat találtak, amelyeknek edény melléklete is volt. Az ásatások ezt a bejelentést nem igazolták. Sírnak nyomát sem találtuk, de 12 olyan gödröt tártunk fel, amelyekből kora-bronzkori edénytöredékek kerültek elő.

1. *gödör*. 40 cm mélyen kezdődött. Átmérője itt 180, fenekén 190, mélysége 110 cm. Kevés állati csont és cserépanyag volt benne.

2. *gödör*. Ugyanolyan mélyen kezdődött. Átmérője itt 140, a fenéken 170, mélysége 130 cm. Néhány edénytöredéken kívül, két formailag jobban felismerhető darab érdemel figyelmet.⁵ Az egyik a Maros-vidéken feltárt zsugorított temetkezésekből származó 6a., a másik a 13b. típushoz hasonló. A hulladékok közt egy kihegyezett szarvasagancs-töredék is van.

3. *gödör*. 90 cm mély. Szabálytalan alakú. A fák között csak egy részét lehetett kibontani. Az anyagban egy feketére fényezett vastag, bordázott töredék is volt.

4. *gödör*. Felsőrészét valószínűleg elszántották. Mélysége 25, átmérője 220 cm. Csak egy fél orsókarika volt benne.

5. *gödör*. Kettős gödör. A kisebbik 165×160, a nagyobbik 280×200 cm átmérőjű. Mélységük 80, ill. 40 cm. Az összes gödrök közt ennek volt a leggazdagabb leletanyaga. Egyik edénytöredék a 14., egy másik a 26. típus formakörébe tartozik. Ennek, a marosvidéki II. periodusba tartozó anyagnak, az itt talált többi, de ott ismeretlen anyag sem mond ellent, sőt még későbbi datálást is megenged. A nyéllyukas baltatöredéken kívül, egy féloldalasan kihajló szájsperem és egy belső oldalán körbefutó mélyedésekkel tagolt, igen gondos kidolgozású edény és számtalan hasonló töredék egészíti ki ezt a csoportot.

a. Az edény szélesperemű tál (III. f. (felső): 7.). Feneke erősen profilált, szinte kiemelkedő. Oldala előbb domborúan, majd homorúan ívelt. Pereme egyenes. Külső oldala vöröses-szürke, a belső fényes fekete. A körbefutó benyomások is csak ott kezdődnek, ahol a külső oldalon a homorú ívelés. A belsőoldal alsó- és felsőrészét éles kiugrás választja el. Magassága 13, szája 47, feneke 12 cm.

b. Tál. Csonkakúpos alak, jól profilált fenékkal. (III. f.: 6.) Kidolgozása igen finom. Színe feketés-szürke. Magassága 7.5, szája 25, feneke 9 cm.

c. Eleségtartó edény. Feneke, az edény méreteihez képest nagyon kis területen, de profilált. A VII. a.: 1. képen látható edény háromnegyed

⁵ Ahol külön nem jelöljük, mindenkor a Dolgozatok VII. kt. I—VIII. tábláján ismertetett anyag típusaira hivatkozunk.

részeiben kiegészítés. Pereme alatt kiemelkedő párkány futott körül. Színe vörösesbarna. Magassága 67, szája 62, feneke 15 cm.

Egy nagyobb méretű tál szájtöredéke, turbánszerű csavarodásával ugyancsak a bronzkor későbbi periodusára mutat. A gödör anyagában feltűnően sok a különböző nagyságú csiszoló, zúzó és törökő. Csontanyag egyáltalában nem volt benne.

6. gödör. Mélysége 80, átmérője 170×175 cm. Anyagában a 22q típus is képviselve van, de nem hiányoznak a benyomásokkal tagolt plasztikus lécek sem, amelyek úgy az edény száján, mint más részein előfordulnak. Megvan a seprődisz is.

7. gödör. 30 cm mélyen kezdődött és még 70 cm-re ment le. Átmérője fent 158, lent 155 cm. Töredékei közt az 5. gödör anyagánál ismeretett, fényes feketére símitott, bemélyedő párhuzamos körvonalakkal díszített táltöredék érdemel figyelmet, de megvan a 18j. típus is.

8. gödör. Mélysége 50, átmérője 160×170 cm. A gödörben igen sok hamu volt. Egyik igen finom kidolgozású töredékén, az élben összefutó oldalrészek találkozása, sűrű, apró vonalkákkal van tagolva. Figyelmet érdemel egy kagylóból készült, peremlein ugyancsak apró bevágásokkal tagolt, hat helyen átfúrt tárgy, amely valószínűleg övdísz lehetett.

9. gödör. 30 cm mélyen kezdődött és 94 cm mélyre ment le. Átmérője fent 145, lent 185 cm. Jellegtelen bronzkori töredékeken kívül egy örlőkő töredéke és sok hamu volt a gödörben.

10. gödör. Három szabálytalan alakú gödörből tevődött össze. Az első 45, a második 60, a harmadik 65 cm mély. Átmérőjük: 90×110 , 100×130 , 125×185 cm. A bevágásokkal és körbefutó mélyedésekkel tagolt töredékeken és jellegzetes bronzkori füleken kívül egy 7a. típusú edény töredéke is volt a gödörben. Ebben a gödörben találtuk meg a 2. gödör 13b. típusú edényének egyik felét is (III. a. (alsó): 15.), ami már az anyag egyező volta miatt is azt mutatja, hogy a két gödör egyidőben volt használatban. Edénytöredékből készült orsókarikánk mutatja, hogy az ilyen felhasználásnál nem okvetlen szükséges későbbi korra gondolni.

11. gödör. 30 cm mélyen kezdődött és még 30 cm-re nyúlt le. Alakja szabálytalan. Átmérője 170×190 cm. A fenék is szabálytalan. Igen kevés cserép, szarvasmarhacsont és teknős vázrésze volt benne.

12. gödör. Mélysége 50, átmérője 150 cm. Csak néhány cserép volt benne, köztük olyan töredék is, amelynek fülképzése és elhelyezése a 9g., 11b-c., 18h-j., 24a-c.-re hasonlított.

E gödrök a sziget (Szakáldomb) keleti nyulványának legmagasabb részén feküdtek. Közelükben — ámbár több kutatóárkot is huztunk — sem az érfele, sem a tanya felé semmiféle jelenséget nem észleltünk. A gazda bemondása szerint, az utolsó árok közelében lévő tanyaépület alapozásakor hasonló gödröt találtak.

B. Az említett tanyaépület és még három másik, a Szakáldomb legmagasabb részén helyezkedik el. Így, ezt a településre mindenkor legalkalmasabb területet ez alkalommal sem tárhattuk fel. Az épületek közt fel-

ásott részeken, mindenütt találtunk település nyomokat. Az egyetlen, igen gazdag aeneolitkori sírt is ezen a részen találtuk.

Az udvarban feltárt 17 gödör kultúrája még annyira sem egységes, mint a diófásban talált gödröké, pedig ott is képviselve van a bronzkor I—III. periodusa. Itt nemcsak periodusok, de — mint látni fogjuk — korok is váltakozva fordulnak elő. Főanyagában azonban elűt a Bakay-tanyában tavaly feltárt területtől.

1. gödör. Minden más gödörtől elűtő formájú. Aránylag kis mélysége és nagy kiterjedése, valamint szabálytalan formája különbözteti meg a többi, mindenkor inkább mély és többé-kevésbé szabályos gödröktől. Mélysége 60, hossza és szélessége 290 cm. Csak néhány bronzkori cserép és állati csont volt benne. A gödör azokra a nem nagymélységű lakógödrökre emlékeztet, amelyeket a kiskőrösi rézkori temetővel együtt találtak. Közvetlen mellette volt az egyetlen aeneolitikus sír.

1. sír. Mélysége 68 cm. Baloldalán fekvő, zsugorított helyzetű női csontváz. Teljes hossza 150, zsugorítva 115 cm. Lábaik mérsékeltén húzták össze, kezeit az arca elé helyezték. Irányítása a keleti ponttól 10 fokkal tért el észak felé. Nyakán 96 márványgyöngyből álló nyakék volt, amelynek áll-alatti részén két rézkarika is lógott. A gyöngyök a csontváz alatt, a gerincoszlop mellett, egész a medencéig lehúzódtak, de a koponya fölé is került néhány. A mellékletek széles körívben helyezkedtek el a fej körül.

Az arc előtt talpcsöves edény állott. E mellett egy fej nélkül eltemetett birka eleje. Aztán sorrendben négy edény a következő elhelyezkedésben: talpcsöves edény, fazék, benne pohár, két talpcsöves edény. Kissé távolabb kutyacsontváz elsőrésze, koponyájával együtt. Minden talpcsöves edény állóhelyzetben került a sírba. A csontváz felett még egy edényke töredéke feküdt. Bár bizonyára elhantolás közben, de mellékletként került a sírba.

a. Talpcsöves edény (IV. f.: 9.). Szabálytalan alakú, nagyobbára hengeres talpcsövének alsórésze erősen kitölcséresedik, felsőrészén kidomborodik. Lyuk nincs rajta. Az edény hármas tagoltságú. Alsórésze fordított csonkakúpos, felsőharmadában három kúpalakú bütyökkel van díszítve. Középsőrésze gömbszelvényalakú s rajta eredetileg két fül és két bütyök volt. Felsőrésze erős bemélyedéssel illeszkedik a középsőhöz s kifelé szélesedik. Sötétszürke színű. Magassága 25.5, szája 14.3, öblösödése 16.2, talpa 11.7, talpnyílása 10 cm.

b. Talpcsöves edény (IV. f.: 8.). Az előbbihez hasonló, de méreteiben elűtő talppal. Hat csoportban 18 lyuk van rajta, szabályosan elhelyezve, úgy, hogy mindenkor három alkot egy-egy csoportot. Az edény alsó- és középsőrésze szabálytalan gömbformában olvad össze. Az alsórészen, négy hosszú, kúpalakú bütyök, felsőrészen két fül és két-két kis bütyök van. Felsőrésze az előbbihez hasonló. Sötétszürke színű. Magassága 34, szája 14, öblösödése 17.5, talpa 18, nyílása 14.5 cm.

c. Talpcsöves edény (IV. f.: 6.). Az a alattihoz hasonlít, de szabályosabb forma s a felsőrész kiképzése szélesebb. A talpcsövön négy csoportban három-három lyuk van elhelyezve, még pedig úgy, hogy két-két szem-

benfekvő oldalon kettő a talpon, egy valamivel magasabban, egy alacsonyabban áll. Az alsórész bütykei szegletes átmetszetűek; a két fül hegyesen felfelé áll. Szürke színű. Magassága 15, szája 15.5, öblösödése 16.5, talpa 14, nyílása 10.8 cm.

d. Talpcsöves edény (IV. f.: 7.). Valamennyi között a legszabályosabb forma. Talpa hengeres, de alsórészén erősen kitölcséresedik. Három csoportban vannak rajta lyukak. Egy helyen három egymás fölött, két helyen kettő alól egymás mellett, kettő pedig egymás fölött helyezkedik el. Felsőrésze az előbbihez hasonló, de arányaiban eltér. Alsórészén négy hosszú, hegyes bütyök, felsőrészén két felfelé álló hegyes bütyök és két-két kidudorodás van. Szürke színű. Magassága 33.7, szája 21, öblösödése 21, talpa 19, szélessége 14.7 cm.

e. Fazék (IV. f.: 3.). Hármastagozású. Nagyjából a *c* alatt leírt edény felsőrészéhez hasonló. Alsórészén négy átfúrt bütyökfül van. Szürke színű. Magassága 14, szája 17, fenéke 6 cm.

f. Pohárka (IV. f.: 2.). Kettős tagozású, de meglehetősen egybeolvadt. Csak a négy bütyök jelzi a kettős tagoltságot. Fenéke bemélyedő. Hengeres felsőrészén, a perem alatt, két átfúrt fül van. Szürke színű. Magassága 9.5, szája 7.4, fenéke 2.8 cm.

g. Tál (IV. f.: 1.). Csonkakúpos alsó-, hengeres felsőrésszel. Az érintkezés alatt négy hosszúkás bütyök van. Vörösszürke színű. Magassága 7.5, szája 15.3, fenéke 4.7 cm.

h. Márványgyöngy (IV. a.: 3.). 96 darab. Többé-kevésbé egyforma, szabályos, hengeres formák. Egynek a mérete különbözik csupán, de ez is gondosan kidolgozott hengeres forma.

i. Rézkarika (IV. a.: 1—2.). Két darab. Az egyik példány törött. Az ép példány végei egymásra hajlanak. A hengeres rézsodrony eredeti vastagsága 3 mm, a karika belvilága 4.5 cm.

2. gödör. Mindjárt a felszínen kezdődött s így érthető, ha tartalmában idegen anyagot is találtunk. Mélysége 110, átmérője fent 158, lent 178 cm. Tölcséresedése valóban csak 77 cm mélyen kezdődött. Ezt a szabályos gödröt egy másik háborgatta meg, de még ugyanabban az időben. Annak mélysége emezével egyezett, de átmérője 291×142 cm volt.

A gödör anyagában néhány neolitikus eredetű töredék is volt. Ezek közt egy bevonalkázott rhombusokkal díszített darab, egy bevágásokkal díszített bütyökfül, egy hegyesedő szalagfül és egy badeni formára emlékeztető, de átfúratlan hosszúkás fül érdemel említést. A két kiegészíthető forma neolitikus anyagunkban ismerős.

a. Csésze (V. f.: 3.). Gömbszerű alsórésszel és hengeres felsőrésszel, amely ívesen csatlakozik. Semmi díszítés nincs rajta. Fenéke lapított. Magassága 11.2, szája 11.7, fenéke 4 cm.

b. Tálacska (V. f.: 7.). A kökénydombi nagy formákra emlékeztető alak.⁶ Kétosztású bütyökfül van rajta. Magassága 4.5, szája 13.5, fenéke 7.5 cm.

⁶ Dolgozatok VI. kt. XIV. tábla.

Vannak aeneolitikus darabok is.

c. Tál (V. f.: 2.). Csonkakúpos alsórészéhez ívesen hajló, kissé befeléálló száj csatlakozik. A kettő érintkezésénél hat bütyök van. Világosszürke színű. Magassága 8.5, szája 18.7, feneke 7 cm.

d. Tál (V. f.: 1.). Az előbbihez hasonló. Peremén négy bütyök és egy fül van. Sötétszürke színű. Magassága 8.5, szája 18.3, feneke 6.4×7 cm.

Az anyag többi része késő bronzkori. Itt is megvan a csavartszélű tál, külső oldalán zeg-zug vonalakkal díszítve; a peremes, lapos tál, bordaszerűen kiemelkedő fogantyúval (perem kiképzése a 23a. típushoz hasonló); a felfelé erős szegletben kiugró szalagfül. a bevágásokkal díszített, körbefutó plasztikus dísz; a 14. típus-csoportra emlékeztető fül; a bemélyedő, körbefutó vonalakkal díszített bütykös töredék és a 17f. típushoz tartozó fül. Figyelmet érdemel egy erősen kopott fenőkö, amely a gödör aljáról került ki. De igen sok a félig, vagy egészen rekonstruálható edény is.

e. Edénytöredék (V. a.: 3.). Egészen síma felületét semmi sem díszíti. Peremes szájaszélén kiugró bütykök tagolják. Szájátmérője kb. 18 cm lehetett.

f. Az előbbihez hasonló forma (V. a.: 1.), de sokkal nagyobb méretű. Szájátmérője kb. 28 cm volt. E két forma környékünkön a magyar-csanádi égetett temetkezésből ismerős, ahol fejlettebb formák is előfordulnak. Ebből az edénytípusból több, kisebb-nagyobb méretű töredék is előfordult a gödörben.

g. Fedő (V. f.: 4.). Kissé domború forma, magasra emelkedő szalagfüllel. Átmérője 14 cm.

h. Bögre (V. f.: 6.). Fordított csonkakúpos alsórésze határozott éleben érintkezik az erősen befeléívelő felsőrészszel, amelynek pereme éppen annyira kihajlik, mint a kiugró él. Egy füle van. Szürke színű. Magassága 7.8, szája és öblösödése 7.5, feneke 2.8 cm.

i. Bögre (V. f.: 5.). Az előbbivel egyező, de kisebb méretű alak. Magassága 5.8, szája és öblösödése 6.5, feneke 2.8 cm. E két utóbbihoz hasonló darab a múlt évi ásások során is került elő a Bakay-tanyából.⁷

j. Urna (V. a.: 2.). Csonkakúpos alsórésze ívesen megy át a gömbszelvényyszerű középrészbe. Az átmenetnél négy bütyök van. A felsőrészt a hosszú nyak alkotja, amelyet a középrészszel két széles szalagfül köt össze. A fül alsórésze még a középrészen van, a felső a nyak közepetáján. A két fül közt, a tövek magasságában egy-egy bütyök foglal helyet. A nyak kissé ívelt, a száj erősen kihajlik. Szürke színű. Magassága 35, szája 23.2, öblösödése 32, feneke 12.5 cm.

3. *gödör*. Az előbbivel érintkezett s ez magyarázza meg, hogy amabban neolitikus cserepeket is találtunk. 2 gödörből tevődött össze, amelyeknek körvonalai elmosódtak. Mélysége 100, közös átmérői 400×220 cm. 50 cm-től lefelé csak neolitikus töredékeket találtunk benne kovával együtt; a felsőrészében néhány későbronzkori cserép volt. A neolitikus töredékek ugyanolyanok, mint a kökénydombiak.⁸

⁷ Dolgozatok XI. kt. 79. l., 3. kép, 10. ábra.

⁸ Dolgozatok VI. kt. XXXVI. t. 12., XXVII. t. 23—28. stb., IX. t. 1—11. stb.

4. *gödör*. Kettős gödör. A kisebb 50, a nagyobb 40 cm mély. A nagyobb átmérője 280×150 , a kisebbé 120 cm, a 280 cm-es méret már az utóbbit is magában foglalja. Egyéb jelentéktelen töredékeken kívül egy csavartszélű tál töredéke és egy olyan töredék is előfordult, amelynek külső peremén két egymás mellett elhelyezett bütyök van.

2. *sír*. A felszínen feküdt, nagyon vékony földréteggel borítva, egy szegletesfülű tál töredéke, amely mellett még a koponya néhány darabja is megvolt. A többi rész régen elpusztulhatott. A tál — legalább amennyire a töredékekből ítélni lehet — a 22. típus-csoportba tartozik, de a szegletes füle szokatlan. Ezt a fültípust az ószentiváni telep fejlettebb anyagából ismerjük.

5. *gödör*. Mélysége 140, átmérője 360×255 cm, de ebben már a 145 cm átmérőjű kiugrás is benne van. A töredékek közt olyan fülek is vannak, amelyek az ószentiváni kampóskeresztes nagy edényre, illetőleg egy ilyen edény töredékeire emlékeztetnek, ha az alsórész díszítése el is tér attól.⁹ Ugyanez a fülképzés és bevágott bordás díszítés, kisebb darabokon is előfordul. Megvannak a külső oldalukon erősen recézett töredékek is, néha csavarvonalak mellett elhelyezett recékkel. Van hegyes bütykös töredék is, mintahogy nem hiányzik a csúcsosperemű füles darab sem. A száj alól induló fül is megtalálható, valamint az ismert típusú tűzikutya is.¹⁰ Van egy ép edény is.

a. Bögre (III. f.: 5.). Lapítottfenekű, gömbös alsórészéhez, bemélyedő vonal mellett illeszkedik a fordított csonkakúpos felsőrész. Füle a pereméből indul s az alsórészbe torkollik. Fekete- és vörösszínű. Magassága 7.2, szája 5.9, öblösödése 7.1, fenéke 3 cm.

6. *gödör*. 45 cm mély. Átmérője 175×150 cm. Néhány bronzkori cserep volt benne, amelyek közül az az egy érdemel figyelmet, amelynek peremén erősen kiugró bütyök van. Volt egy egész edény is.

a. Bögre (III. f.: 2.). Alsórésze lapított félgömb-, felső csonkakúp-alakú. Szája jólelváló nyaki rész után kifelé hajlik. Pereméből induló füle, az öblösödésnél illeszkedik az edény testéhez.¹¹ Sötétszürke színű, világosabb foltokkal. Magassága 6.8, szája 6.7, öblösödése 7.5, fenéke 2.8 cm.

7. *gödör*. Ezt a gödröt a benne talált anyag emeli ki a többi közül. Eltekintve a tetején lévő, erősen letaposott földben talált, néhány bronzkori töredéktől, csak aeneolitikus cserepek és edények kerültek elő belőle, de ugyanolyan kísértő hulladékanyag társaságában, mint amilyen a neolitikus, vagy a bronzkori gödröket jellemzi. Ez arra mutat, hogy e kor emberének életkörülményei, amazokéval egyezők voltak. Kőtörmelékek, kavic darabok, égett tapasztöredékek, kagylók, hal- és egyéb állati csontok, nyers és égett állapotban itt is megvannak, ami egészen természetes, hiszen ugyanolyan életlehetőséget biztosított ez a kétholdas sziget minden időben.

Az itt talált edényfenékek, szűrő- és talpcsőtöredékek, nehezekek,

⁹ Dolgozatok IV. kt. 205. l., 55. kép, ill. 232. l., 83. kép.

¹⁰ Dolgozatok IV. kt. 211. l., 62. kép.

¹¹ Típusát lásd: Dolgozatok IV. kt. 153. l., 6. kép, 9—12. stb. ábra.

zúzókövek, csonteszközök, vastag hamu- és égettréteg mutatják ennek a kornak mindennapi életét, amit még kiegészít a 9. és 13. gödör leltára, valamint az ezek közelében, egy rétegben talált anyag. Ez az első eset területünkön, hogy az aeneolitikum emlékeit nem sírokból, hanem telep-ről ismerjük, még pedig olyan gödrökből, amelynek alakja éppenségyen, mintha a bronzkori ember ásta volna.

A gödör 80 cm mélyen kezdődött, ahol 160 cm volt az átmérője és 185 cm mélyen végződött 235 cm átmérőjű szabályos körformában.

A kiegészíthető edényformák közt, néhány, nálunk eddig ismeretlen is van.

a. Csésze (VI. f.: 3.). Csonkakúpalakú alsó- és hirtelen befeléhajló felsőrésszel. A perem alatt valószínűleg több bütyök volt. A kiegészített töredéken csak egy maradt meg. Sötétszürke színű. Magassága 9,1, szája 10,3, öblösödése 11,5, feneke 4,8 cm.

b. Csésze (VI. f.: 1.). Csonkakúpalakú, alig észrevehetően behajló szájjal. A megmaradt két bütyök helyzetéből ítélve, még egy harmadik is lehetett rajta. Vöröses színű. Magassága 6,8, szája 11,5, feneke 4,2 cm.

c. Fazék (VI. f.: 4.). Az 1. sír *e* alatti darabjára emlékeztető forma, de a díszítése más. Az alsó- és középsőrész íves érintkezése alatt és felett bütykök vannak, szabályos elhelyezésben. Sötétszürke színű. Magassága 11, szája 15,5, öblösödése 16,5, feneke 4,6 cm.

d. Tál (VI. f.: 2.). Csonkakúpos alsórésze határozott élben illeszkedik a szintén ilyen felsőrészhez. Az illeszkedés alatt négy lefeléírányított, szegletesmetszetű, átfúrt bütyök van; felette minden két bütyökfülnek megfelelően két-két, egymással érintkező, lencseformájú kidudorodás. Pereme éles bevágás után kifelé hajlik. Sárgásszürke színű. Magassága 8,3, szája és öblösödése 17,2, feneke 4,2 cm.

e. Köcsög (VI. f.: 6.). Csonkakúpos alsó- és középsőrésze ívesen olvadt össze. Az illeszkedés alatt négy, három helyen átfúrt bütyök, a középsőrész felső szélén, két egymással szemben elhelyezett fül van. A hengeres felsőrész bevágás mentén illeszkedik a középsőhöz. Sötétszürke színű. Magassága 14,5, szája 9,1, öblösödése 16,9, feneke 3,8 cm.

f. Köcsögtöredék (VI. f.: 5.). Alsórésze hiányzik, de valószínűleg olyan volt, mint az előbbi. A középső- és felsőrész csonkakúposan olvadt egybe. A perem alatt 4,5 cm-re két, egymással szembenálló füle van. Szája 10,4, öblösödése 14 cm. A többi részét nem lehetett mérni.

8. gödör. Mélysége 40, átmérője 150×130 cm. Néhány jelentéktelen bronzkori cserép volt benne.

9. gödör. Szabálytalanalakú, hosszúkás, kettősgödör. Az egyik, derékszögben áll a másikhoz. Az egyik 50, a másik 110 cm mély. Mindkettőnek a hossza 230, szélessége 170 cm. Csak aeneolitikus cserepek voltak bennük. És pedig csonkakúpos edényfenekék, lyukasztott talpcsöves töredékek, a 7. gödörnél ismertetett táltöredékek, lapos tálfenekék, jellegzetes bütykös darabok nagyobb edényekből is és néhány, e kultúrában szokatlan szalagfűl. Két nagyobb töredék tökéletesen egyezik a 7. gödör *a* darabjával.

10. gödör. Mélysége 50, átmérője 120 cm. Alakja szabályos kör. Kevés bronzkori anyagából egy erős, széles fül, néhány szájtöredék és főleg egy nagyobb méretű edény néhány töredéke érdemel figyelmet. Az edény erősen kiugró öblösödésén több nagy bütyök foglal helyet. Ezt a részt félkörben haladó, bemélyedő, párhuzamos vonalak díszítették. Volt a gödörben egy ép edényke is.

a. Bögre (III. f.: 4.). Lapított fenéke, ívelt oldala, beugró nyaka és kissé kihajló pereme van. A peremből alacsonyívelésű szalagfűl indul, amely mindjárt a nyak alatt, az edény legnagyobb öblösödésébe torkollik. A füllel szemközt éles, hosszúkás bütyök van, éppen a legnagyobb öblösödésen. Vöröses színű, sötét foltokkal. Magassága 8,2, szája 9,5, öblösödése 10, fenéke 4,8 cm.

11. gödör. Mélysége 80, átmérője 130×160 cm. Egyetlen bronzkori cserép volt benne.

12. gödör. Mélysége 80, átmérője 110 cm. Fenéke homorú. Néhány jelentéktelen bronzkori cserépen kívül egy kihajlóperemű tál bütykös töredéke érdemel említést csupán.

13. gödör. Mélysége 126, átmérője 230 cm. Ebből a gödörből csak aeneolitikus cserepek kerültek elő, köztük egy egészen alacsony, átlukasztott talpcső töredéke, néhány jellegzetes, féligátfűrt bütyökfűl, olyan méretben, amely feltétlenül valami nagyobb méretű gabonatartóedényt feltételez. Egy ilyen, nagyméretű, igen gondosan kidolgozott, kettős bütyökkel díszített, magasnyakú edény szájtöredékét is megtaláltuk. Sok kagyló, állati csont és agancstöredék is volt a gödörben.

14. gödör. 70 cm mélyen kezdődött és 150 cm-ig ért le. Átmérője fent 150, lent 185 cm. A gödör fölötti földből magyar középkori cserép és néhány javabronzkori töredék is előkerült. A háborítatlan gödörben azonban csak aeneolitikus cserepek voltak, köztük egy nagyméretű, bütyökfüles töredék is. Volt benne egy kiegészíthető edényke is.

a. Csésze (III. f.: 3.). Virágcserepformájú, de igen gondosan kidolgozott példány. Négy, mindkét oldalán átfűrt bütyökfűl volt rajta, de csak kettő maradt meg belőle. Sötétszürke színű. Magassága 9,7, szája 13,6, fenéke 5,7 cm.

15. gödör. Mélysége 70, átmérője 160×190 cm. Egy kővéső és egy bütyökfülekkel díszített, szegletes, lábas edény töredékei érdemelnek említést az anyagból. A különös alakú edény sajnos, nem rekonstruálható.

16. gödör. Mélysége 60, átmérője 210×190 cm. Néhány csiszolókö töredéke és bronzkori cserepek voltak benne.

17. gödör. Mélysége 85, átmérője 200 cm. Nagyjából durva neolitikus cserepeket találtunk benne. Figyelmet érdemel egy gömbös alsórészű, egyenesnyakú töredék, amelyet sűrűn húzott bemélyedő párhuzamos vonalak s ezeken keresztülfektetett, különböző formában elhelyezett benyomások díszítenek. Ehhez hasonló díszítés egy szórványként előkerült töredéken is van.

3. sir. Kinyújtóztatott férfi-csontváz. 140 cm hosszú. Irányítása nyugattól 30 fokkal tért el dél felé. Pontosan a felszínen feküdt. Koponyáját

2 cm vastag földréteg borította. Ebből is látszik, hogy milyen vastag földet hordtak le az egész dombról. Bal karjánál csonthüvely, átfúrt hegyes csont és vaskés, medencéjében karika és bronzcsat, két térde közt bronzcsat volt.

a. Csonthüvely (VI. a.: 6.). 4.5 cm hosszú. Mindkét végén lyukas és szélei szabályosan lesímitottak.

b. Agancsból készült nyél (VI. a.: 8.). Vastagabbik vége lyukas, két oldalt átfúrt. Hossza 15 cm.

c. Fenőkő (VI. a.: 5.). Felső vége a felfüggesztés céljából át van fúrva. Erősen használt. Hossza 5 cm.

d. Fenőkő darab (VI. a.: 9.). Erősen lekopott szélekkel. Hossza 4.5, szélessége 2.5 cm.

e. Kisméretű kova (VI. a.: 11.).

f. Vaskés (VI. a.: 6.). 12 cm hosszú. Valószínűleg ehhez tartozott a töredék (VI. a.: 7.) is.

g. Lapos vaskarika (VI. a.: 10.). Átmérője 5 cm.

h. Bronz csat (VI. a.: 1.). Két karikával. Az egyik a megerősítés, a másik az összetartás célját szolgálta.

i. Bronzkarika (VI. a.: 2.), hengeres keresztmetszetű huzalból.

j. Csatkarika (VI. a.: 4.), pecék nélkül. Két-osztású, de a kettő nem közvetlenül, hanem egy hosszabb tag segítségével érintkezik egymással.

4. *sír.* Észak-déli irányítású feldúlt csontváz. Kinyújtóztatott helyzetben feküdt eredetileg, de alig egy-két csont árulta el ezt a helyzetet. Valószínű hossza 110 cm. Melléklete nem volt.

A csontváz közelében, mintegy egy m² területen, vastag kagyló és egyéb állati hulladék alatt, 30 cm vastag fekete földrétegben, jellegzetes aeneolitikus cserepeket találtunk. Elhelyezkedésük nem volt gödörszerű.

C. A Bakay-tanyában, amennyire lehetett, megközelítettük a multévi ásatási területet, de a neolitikus kultúra emlékeit, összefüggő jelenségekkel sehol sem találtuk meg.

A tanyaépület keleti végénél rendelkezésünkre álló területet hét árokkal ástuk fel, de itt is csak egy gödröt és egy tűzhelyet találtunk. A tűzhely 110 cm mélyen volt. Alakja 110 cm-es átmérőjű kör.

Az 1. gödörben csak néhány aeneolitikus töredék volt, mint ahogy a hét árok, ásonyomok szerint is elválasztott anyagában is ez van túlnyomó többségben. A különbség mindössze annyi, hogy a sterilréteggel el nem választott, mélyebben fekvő részekben, a már ismert, bükki-kultúrára emlékeztető anyaggal,¹² átfúrt baltatöredékekkel, a felsőrészben a badeni-kultúrára jellemző szájtöredékekkel keveredik. A negyedik árokban mésszel berakott, háromszögdíszítésű, lyukas talpcső mellett, a tiszai kultúra I. periodusára emlékeztető vonaldíszes edény is előfordul. Az ötödik és hatodik árokban bemélyedő pontokkal és bekarcolt, vonalkázott háromszögekkel díszített aeneolitikus töredékek, a bükki-kultúrából származó kispórolt meanderekkel együtt vannak.¹³ Mindezek ellenére kétségtelennek látszik,

¹² Dolgozatok XI. kt. VIII. t. 6., IX. t. 14.

¹³ U. ott, IV. t. 10., 19.

hogy itt volt az aeneolitikus telep középpontja, amely egyrészt az épület és a faiskola megközelíthetetlen területére, másrészt a Diószegi-tanya már ismertetett gödrei felé húzódott s jórészt régen lehordták. A telep azonban a tanyaépületen túl is terjedt. Ezt bizonyítja az épület és az istálló közti árok, ahol az ismert aeneolitikus cserepeket tiszai cserepekkel¹⁴ együtt találtuk. Arra, hogy telepünk az istállón túl is terjeszkedett volna, semmi bizonyítékunk sincs. Az északi részen húzott árkok üresek voltak, csak a 2. gödörben találtunk néhány bronzkori cserepet.

A multévi feltárás mellett, a VI., X., XXV. gödrök irányában húzott kutatóárkok éppennyolgyan vegyes, de nagyon kevés anyagot adott, mint a tavalyi XXV. gödör. A bükki III., tiszai I., az aeneolitikum és bronzkor volt benne képviselve néhány jellemző darabbal.

A multévi XIX. árkot legjobban megközelítő keresztárkok északi végén három gödör volt egymás közelében (3., 4., 5.).

3. *gödör*. Mélysége 100, átmérője 200 cm. Felső részéből egy késő-bronzkori díszített töredék, alsó részéből aeneolitikus bütykös cserép került elő.

4. *gödör*. Mélysége 85, átmérője 120 cm. Bronzkori cserepek és állati csontok voltak benne.

5. *gödör*. Mélysége 90, átmérője 140 cm. Jellegtelen cserepeken, csontokon és égett tapasztöredékeken kívül, egy-két helyen átfúrt lapos agyagkorong fél-töredéke érdemel említést.

Ezekről kissé távolabb, délfelé volt a

6. *gödör*, alig félméteres mélységben, 150 cm átmérővel. Anyaga, egyetlen bütykös, neolitikus töredéktől eltekintve, aeneolitikus. Közvetlen a gödör mellett két talpcsöves edény talpa feküdt (IV. f.: 4., 5.).

a. Csonkakúpos forma, erősen kihajló alsórésszel. Hat helyen (három fent, három lent) három-három lyuk tagolja. Magassága 19, alsó része 14,3 cm.

b. Hengeres forma, szintén kihajló alsórésszel. Hat, egymásfelé helyezett lyuksor három mezőre tagolja, amelyeken — és alól is, felül is — több sorban, egymás mellé helyezett, vonalkázott háromszögek díszítik. Ezek eredetileg valószínűleg inkrusztálva voltak.

A multévi XXII. gödör közelében egy gondosan kidolgozott, nyéllyukas balta éle mellett, egy nagyobb méretű bronzkori edény kiegészíthető töredékét találtuk (VI. a.: 5.).

c. Alsó része csonkakúpalakú. Ehhez illeszkedik a kissé befelé ívelő nyaki rész és a kihajló szájperem. Magassága 28,5, szája 37,5, feneke 10,5 cm. Színe vöröses.

Az edény közelében, alig észrevehető mélyedésben volt a 7. *gödör*. Későbronzkori díszített edénytöredék és egy állatfejet ábrázoló töredék volt benne csupán.¹⁵

¹⁴ U. ott, VI., t. 1., 5., 9.

¹⁵ Az A., B., C. részekben ismertetett telep a Szakálháton emelkedő Szakáldombon volt. Településtörténeti összefoglalását a német szövegben találja az olvasó.

D. A Diószegi-tanya udvara erősen lejt a kiszáradt Tére felé. A birtok azonban annak keleti partjára is kiterjed. Ezen a területen is mindenfelé cserepek hevernek. E rész legmagasabb pontján, egy régen lebontott tanyaépület közeiében kezdtük meg az ásást, amely csakhamar bebizonyította, hogy a diófásban és az udvarban feltárt bronzkori telep erre a részre is áterjedt s így újabb bizonyítékokkal szolgált arra nézve, hogy a víz nem elválasztója, hanem éppen összekötője és terjesztője a kultúráknak.

Ezt, a mintegy 6500 m² területet, a Tére, a régi szegedi országút és dűlőút határolja. Három helyen ásatunk rajta s mindenütt megtaláltuk a település nyomait: 11 hulladékgödört.

1. Az első helyen 684 m² területet tártunk fel. Ezen a területen bronzkori gödröket, egy kemencefeneket, magábanálló edényt, s több helyen római kori cserepeket találtunk.

1. gödör. Mélysége 105, átmérője 150 cm. Csak kora-bronzkori cserepek voltak benne. Ezek közt előfordult a 6b. típus több példányban is, a 22f., a 10i. töredéke, néhány bordadíszes töredék és seprűmintás darab. Azok a példányok, amelyek a bronzkori I. periodust jellemzik a Maros-vidéken.

E gödör mellett magábanálló edényt találtunk (V. a.: 4.). Füle nincs. Formája szépen tagolt. Szürke színű, vöröses foltokkal. Magassága 25, szája 26, feneke 10.5 cm.

2. gödör. Mélysége 110, átmérője 180 cm.

3. gödör. Mélysége 120, átmérője 120 cm. E két gödörben is csupán az említett korra jellemző töredékek, állatcsontok, halcsigolyák stb. kerültek elő.

4. gödör. Mélysége 210, átmérője 110 cm. Alakjából, mélységéből és főleg a Téréhez való közelségéből következtetve valószínűleg kút lehetett. Néhány bronzkori cserépen kívül, egy római eredetű, nagyméretű korongos fibula erősen megrongált töredéke és állati csont volt benne.

Mint ebből is látható — a római-kori cserepektől eltekintve — a gödörök anyaga a bronzkori I. periodus anyagával van meghatározva, de a 12 kutatóárok szórványos leletei közt a későbronzkor anyaga is képviselve van.

2. A kövesút közelében, a dűlőút mellett kb. 246 m² területen vezetünk próbaárkokat. Itt két tűzhelyet és egy gödört bontottunk ki.

5. gödör. Mélysége 220, átmérője 94×78, lent 100 cm. Néhány bronzkori cserépen kívül római kori töredékek kerültek elő belőle. A három kutatóárok hasonlókorú cserepeken kívül olyan töredékeket is adott, amelyek a Vata-tanyában feltárt germán gödör anyagával egyeznek.

3. A dűlőút és a Tére által bezárt területen kb. 195 m² területet tártunk fel. Itt három különálló és három egymással érintkező gödört találtunk.

6. gödör. Szabálytalan alakú. Mélysége 84, átmérője 163×166 cm. Érintkezésben volt vele egy 166 cm átmérőjű tűzhely, amely 50 cm mélységben feküdt. Fa, szén és csont volt benne.

7. *gödör*. Mélysége 150, átmérője 150×125 cm. Alakja szabálytalan. Anyagában nagyon különböző edényeket és töredékeket találtunk. Egyik részük rendkívül durva kidolgozású. Ezek közt két nagyobb, de nem rekonstruálható töredéken kívül, három darab érdemel különösebb figyelmet.

a. Edényke (VII. f.: 3.). Profilált feneke, csonkakúpos alsórésze, négy bütyökkel díszített élesen kiugró öblösödése s kissé kihajló szájpereme van. Szürke színű. Magassága 4.5, szája és öblösödése 4.8, feneke 3 cm.

b. Tál (VII. f.: 1.). Lapos fenékkal, bemélyedéssel tagolt szájjal s hosszúkás bütyökfüllel. Magassága 5.5, szája 18, feneke 8 cm.

c. Fazék (VII. f.: 2.). Csak fele része volt rekonstruálható.

Négy finomabb kidolgozású edény is volt a gödörben.

d. Csésze (VII. f.: 4.). Feneke hiányzik. Közepén hirtelen kiöblösödik és egyenesen felfelé álló szájperemmel végződik. A perem alatt, egy száraival lefelé álló félhold alak domborművű képe díszíti. Fekete színű. Valószínű magassága 6.5, szája 13, öblösödése 17 cm, feneke nem mérhető.

e. Csésze (VII. f.: 5.). A felsőrésze és a szája hiányzik. Alsórésze csonkakúpos. Mérhető részei közül öblösödése 14.5, feneke 7.3 cm.

f. Bögre (VII. f.: 7.). Erős öblösödésbe átmenő csonkakúpos alsórészsel, ívelt nyakkal és kissé kihajló peremmel. A kiegészíthető töredékből nem lehetett megállapítani, hogy eredetileg volt-e füle. Magassága 10, szája 10, öblösödése 13, feneke 6.4 cm.

g. Bögre (VII. f.: 6.). Az előbbihez hasonló, de arányaiban a méretek egyezése mellett is eltérő alak. Magassága 10, szája 10, öblösödése 13, feneke 8 cm.

8. *gödör*. Mélysége 110, átmérője 156 cm. Csak jellegtelen bronzkori cserepek voltak benne.

9. *gödör*. Mélysége 168, átmérője 220 cm. Csak római kori cserepek voltak benne.

10. *gödör*. Mélység 136, átmérő 135 cm. Csak bronzkori cserepekkel.

11. *gödör*. Mélysége 110, átmérője 170 cm. A bronzkori cserepek közt egy 7a. típusú edény (III. f.: 1.) is volt.

A telepnek ezen a részén a bronzkor I. periodusa mellett, — a római koron kívül — minden valószínűség mellett, a hallstatti kor emlékei (VII. f.: 1—3.) is képviselve vannak.

2. Solt-Palé.

E. A most tárgyalt terület 2. jelzésű részét, a régi szegedi országot választja el a már régebbi ásatásainkból is ismert Solt-Palétól. Ezen, a még most is legmagasabb részen fekszik Égető Bálint földje. Éppen ez az oka annak, hogy a rajta levő s az előbbi területtel egyazon telephez tartozó részt, az út építésekor a legjobban elpusztították. Az érpárt mellett fekvő erős kiemelkedés azonban még így is jól kivehető. Az ásatás

eredményeként megállapítható, hogy ez a legmagasabb pont, több koron át biztos otthont adott az őskori települőknek is. Hogy a bronzkori telepsűrűbben lakott része itt lehetett, azt a feltárt gödrök nagy száma is mutatja. Mennél jobban eltávolodtunk ettől a résztől, a települési jelenségek — a szórványos leleteket nem tekintve — annál ritkábban jelentkeztek.

A kb. 170 m² területen 17 gödört tártunk fel, amelyeknek anyagát a következőkben ismertetjük.

1. gödör. Mélysége 208, átmérője 176×325 cm. Teljesen szabálytalan alakú. 44, 100 és 150 cm mélységben egy-egy égett réteg szakította meg a hulladékanyagot, amelyek a közbeeső földréteget is figyelembevétel, kilenc rétegben helyezkedtek el egymás fölött. Az első és második rétegben néhány késő-bronzkori töredék volt, de ez is keveredett a badeni-kultúra anyagával. Egy csavartszélű tál töredéke, egy magasfülű edény-töredék és egy ansa lunata fül mellett a badeni-kultúrára jellemző, fenék-ből kiinduló széles füles töredék és egy gallérosan tagolt edény fél-töredéke volt itt együtt. Az alsó rétegekben csupa durva edény, hosszúkás bütyökfülekkel, mint amilyenek részben a bodzásparti telepen is előfordultak.

Figyelmet érdemel egy 16 cm hosszú, 9 cm széles ovális lap, amely két végén át van lyukasztva. Néhány megmunkált állati csonton kívűl, csonthulladékok és sártapasztöredékek tartoznak a gödör leltárához.

2. gödör. 230 cm mély. Szabálytalan alakú. Átmérője 200×205 cm. Alsó fele szabályos köralakú, 195 cm-es átmérővel. Felsőrészét római-kori cserepek háborgatták. Alsórészéből néhány — díszítése után ítélve — késő-bronzkori cserép került elő.

3. gödör. Mélysége 200 cm. Felsőrésze köralakú, 140 cm-es átmérővel. Ez 80 cm-ig tart. Alsórésze lefelé tölcséresedik s fenékén 180×237 cm átmérőjű, szabálytalan idomban végződik. Az előkerült késő-bronzkori anyagban egy oválisalakú, profilált kődarab is volt, amely megmunkálásáról ítélve, valószínűleg fedő gyanánt szolgált.

4. gödör. 144 cm mély. Szabálytalan forma, lefelé szűkülő oldalakkal. Átmérője 140×158 cm. Csupán néhány jellegtelen töredék volt benne. A két utóbbi gödör közt két kiegészíthető edényt találtunk.

a. Csésze (III. a.: 7.). Csonkakúpos formájú, de oldala kissé kifelé ívelő. Füle a pereme alól indul s kb. félmagasságban illeszkedik a palást-hoz. Sötétszürke színű. Magassága 8, szája 12,5, fenéke 5,7 cm. A fenék közepén ki van lyukasztva.

b. Szilke (III. a.: 8.). Alsórésze csonkakúpos, a felső homorúan ívelő. Szája kissé kifelé hajlik. Pereme alól induló szalagfüle, az alsó- és felsőrész találkozásánál lévő öblösödéshez illeszkedik. Szürke színű, vöröses foltokkal. Magassága 10,5, szája 16, fenéke 8 cm.

5. gödör. 150 cm mély. Felsőrésze 254 cm, de egy 18 cm magas lépcső után 130 cm-re szűkül. Anyaga az előbbiével egyező.

Közvetlenül mellette 95×70 cm átmérőjű *tűzhelyet*, három méterrel

tovább északfelé, egy *agyagrostély* töredékeit találtuk, amely valami parázstartó edény rostélya lehetett, de tökéletesen elpusztult.

6. *gödör*. Mélysége 130, átmérője 112×117 cm. Csak néhány római-kori cserép volt benne.

A gödör mellett találtuk a III. a.: 10. ábrán bemutatott ismertformájú edényt.

7. *gödör*. Mélysége 240, átmérője 157 cm. Felsőrészén néhány jellegtelen cserép volt, alja teljesen üres. Közeliében, 30 cm mélységben egy 10f. típusú edény volt.

8. *gödör*. Mélysége 180, átmérője 130 cm. Néhány bronzkori cserépdarab volt benne.

9. *gödör*. 157 cm-nél kezdődött és 187 cm-nél ért véget. Felső átmérője 145, alsó 162. A gödörből két ép edény került elő. Az egyik a 7b. típushoz tartozik (III. a.: 11.). A másik eddigi anyagunkban ismeretlen.

a. Tál (III. a.: 9.). Alsórésze csonkakúpos, de ívelt paláستtal. Pereme kihajló. A perem belső oldalán, eredetileg négy, a töredéken két helyen, három egymás mellett elhelyezkedő, erősen kiemelkedő borda díszíti. Az egyik alatt két lyuk van. Valószínűleg megismétlődött a szemben lévő borda alatt is. Vöröses színű, szürkés foltokkal. Magassága 9.5, szája 29.5, fenéke 8.5 cm.

Ebben a gödörben találtuk az *egyetlen sirt*, 160 cm mélységben. A sírban egy egészen kis csecsemő, jobboldalán nyugvó, zsugorított csontváza feküdt, kelet—nyugati irányításban. Arca előtt kis edényke (III. a.: 12.) volt, amely, bár méreteiben elütő, a 18. típushoz tartozik. Magassága 5. szája 5.5, fenéke 2.5 cm.

10. *gödör*. Mélysége 200, átmérője 205 cm. Szabályos alakú. Néhány töredéken kívül igen sok csavartszélű táldarab, egy teljesen kiegészíthető csavartszélű tál és egy laposfenekű, magasfülű merítőedény került elő belőle.

a. Tál (III. f.: 8.). Csonkakúpos forma, befelé hajló peremmel, amelynek csavarodása, erős szegletei miatt nagyon szembetűnő. Belől fekete, kívül szürkés-vöröses színű. Magassága 11.5, szája 35, fenéke 10 cm.

b. Merítőedény (III. f.: 9.). Füle feltűnően magas és szép íveléssel emelkedik a perem fölé. Lapított fenéke van s csonkakúpos teste. Magassága 11.5, fülmagassága 18, szája 19.5, fenéke 8.5 cm.

11. *gödör*. Mélysége 150, átmérője 172 cm. Lefelé kissé tölcésesedik. Anyagában igen nagy keveredés van. Kőkori és késő-bronzkori anyag volt benne. Az előbbiből néhány osztott bütyökfül és egy tisztai I. periodusba tartozó edény fenéke, az utóbbiból egy hornyolatos és egy csavartderekű töredék és egy füles csésze érdemel említést.

a. Csésze (III. a.: 6.). Csonkakúpos forma, kiugró fenékkal. Vastag füle van, amely a perem alól indul és az edény alsó harmadában illeszkedik a palásthöz. Vöröses színű. Magassága 7.5, szája 9, fenéke 6.5 cm.

12. *gödör*. Mélysége 167, átmérője fent 150, lent 186 cm. Felsőrészén egy nagyméretű parázstartó edény töredékei heverték, amelyből a VII. a.: 2. képen látható edényt sikerült rekonstruálni. A rekonstrukciónál —

anyag hiányában — nem vehettük figyelembe a magasságot, amely egy másik ugyanitt talált töredék alakjából következett, nagyobb lehetett; erősebben kihajlott. A felsőrésze eső rostély helyét, az oldalhoz tapadó részlet, több helyen is, meghatározta. Felsőrésze gondosan le van simítva, az alsón vessző- és vastagabb fa-lenyomatok vannak. Ez a rész eredetileg sem volt finoman kidolgozva. Kiegészítetlenül hagytuk úgy az alsó-, mint a felsőrésznek a kép elején látható részét is. Nem kétséges ugyan, hogy a felsőrész teljes kört alkotott. Az alsórészen nyílás volt a tüzelés számára. Ennek alakját azonban még megközelítőleg sem kíséreltük meg helyreállítani. E helyett utalunk itt az őszentiváni hasonló rendeltetésű edényekre.¹⁶ Magassága 76, szája 87, rostély magassága 60, fenékatmérője 52 cm.

Ezen kívül néhány késő-bronzkori füles töredék s egy kalapácsszerűen kidolgozott nyéllyukas kőbalta foka volt a gödörben, ami az egész leletet a java-bronzkorra utalja.

13. gödör. Szabálytalan, lefelé szűkülő forma. Szájátmérője 148×105 , fenékatmérője 104×42 , mélysége 240 cm. Anyaga — úgy, mint a Diószegi-tanya D. 3. és 7. gödörben is láttuk — kétféle edényből áll.

A töredékektől eltekintve, két finom és három durva kidolgozású edény volt benne.

a. Füles edény (III. a.: 3.). Erős öblösödéssel, ívelt nyakkal. Magassága 9, szája 9, öblösödése 12, feneke 5.5 cm.

b. A 11b. típus körébe tartozó csonka példány (III. a.: 4.). Mindkettőnek igen finom kidolgozása van. Annál durvábbak a következők.

c. Tálacska (III. a.: 1.). Pereme alatt behúzott rész fut körül. Alakja szabálytalan. Magassága 2.5, szája 8.3, feneke 4 cm.

d. Szilke (III. a.: 5.). Erősen profilált feneke és jőltagozott felsőrésze van. Szája egyenesen felfelé áll. Magassága 8.5, szája 14, öblösödése 16, feneke 10 cm.

e. Bögre (III. a.: 2.). Erősen kihajló peremű feneke, magasan öblösödő teste, kifeléhajló nyaki része és szája van. Füle a szájeremből indul és az öblösödésen illeszkedik, ahol még három bütyök is díszíti. Világoszürke színű. Magassága 6.6, szája 6.6, feneke 5 cm.

14. gödör. Mélysége 100, átmérője 175 cm. Szabályos forma, kevés bronzkori cseréppel.

15. gödör. Mélysége 95, átmérője fent 210, lent 224 cm. Megmunkálás nyomait mutató szarvasagancs, több bronzkori és népvándorláskori cserép volt benne.

16. gödör. Mélysége 58, átmérője 136 cm. Teljesen üres volt.

17. gödör. Mélysége 75, átmérője 188×195 cm. Tetején népvándorláskori orsókarika, belsejében neolitikus és bronzkori cserepek voltak.

A szórványos leletek megfelelnek a gödrökben is képviselt korok anyagának. Megtalálható köztük a tiszai kultúra I. és III. periodusának, a

¹⁶ A görög pyraunos eredete. Dolgozatok. V. kt. 34—42. l.

badeni-kultúrának (III. a.: 13.), a korai (III. a.: 16.) és késői bronzkornak, a halistatti kornak (III. a.: 14.), a rómaikornak és germán időknek emléke.

Ezekből is megállapítható, hogy a terület szervesen kapcsolódik a szakálhádi telephez és mai — látszólagos — különállását, csak az országút okozza. Nagy érdeklődéssel várjuk az e területhez közvetlenül kapcsolódó Bányai-féle föld feltárását.

F. A Solt-Palében lévő Kása Szabó Imre-féle tanyában, a szérüs-kertben két próbaárkot ástunk. Mind a kettőből zavartalan keramikus anyag került ki, amely jelenségeiben is tökéletesen megegyezik a Solt-Palében 1934-ben kiásott anyaggal.¹⁷

3. Bodzáspart.

G. Mint már említettük, a Bodzáspartnak azt a részét, amelyen a múlt évben a badeni-kultúra emlékeit találtuk,¹⁸ ez idén nem bocsátották rendelkezésünkre s így az ott észlelt telepnyomokat nem kísérhettük tovább figyelemmel. A szomszédos — BáKay Mihály-féle földön, amelynek az érparttal érintkező egész területét átkutattuk, összefüggő jelenségeket sehol sem észleltünk, de a badeni-kultúra emlékeit, szórványos leletekben mindenfelé megtaláltuk. Természetesen csupán lényegtelen cseréptöredékekről van szó, de ez is elég ahhoz, hogy a települést megállapíthassuk. A bognármester szomszédos földjén, a part legmagasabb részében, a Körös-kultúra egyik újabb telepére ismertünk, de feltárására engedélyt nem kaptunk, így meg kellett érni azzal, hogy a Tére ér mellett, immár a harmadik e korbá tartozó telepet állapíthattuk meg.

4. Hunyadi-halom.

H. Ezévi ásatásaink befejezéseként a Hunyadi-halomban folytattuk a múlt évben megkezdett munkát.¹⁹ Míg az elmúlt évben csak az ármentesítő társulat földje, ez alkalommal a vele szomszédos, Kovács Mihály tulajdonában lévő föld is rendelkezésünkre állott. A kettőt út választja el egymástól s így a két terület közti összefüggést nem ismerjük. Minthogy azonban az egymástól való távolság nem több 4—5 méternél s mindkét helyen ugyanazok a jelenségek észlelhetők, bizonyára ugyanaz van az úttest alatt is. Az egész területen a multévi gödröt is beleszámítva, 6 gödröt és 45 sírt tártunk fel.

¹⁷ Dolgozatok XI. kt. 175—203. l. XXXII—XLI. tábla. A telep jelentékeny részét 1937 nyarán dr. Párducz Mihály felásta. Ez alkalommal 38 gödröt tárt fel, amelyek közül 3 késő-bronzkori, 35 pedig római-kori cserepeket és edényeket tartalmazott. Feldolgozása most folyik. Eredményeit a XIV. kötetben közöljük.

¹⁸ U. ott XI. kt. 126—144. l. XXIII—XXV. tábla. Az itt említendő területeken 1937 nyarán ásattunk. A Kovács Mihály (jelenleg Balog Sándor) földjén rendszertelen telepet és egy sírt, a bognármester földjén egy — a Körös-kultúra telepébe ágyazott sírt találtunk. Mindkét sír zsugorított helyzetű és kétségtelenül a badeni-kultúrába tartozik. Az eredményeket a XIV. kt.-ben közöljük.

¹⁹ Dolgozatok XI. kt. 153—158. l. XXVIII—XXIX. tábla.

A sírok közül öt az úton kívül, a többi azon belől esett. Fekvésükből is megállapítható, hogy a gátépítés alkalmával elhordott területen is folytatása volt a temetőnek, ami természetesen éppenúgy elpusztult, mint a bronzkori és római kori telep túlnyomó része. Kétségtelen, hogy a temető a szomszédos lucernás alá is benyúlik s így valószínűnek látszik, hogy a határ egyik legnagyobb kora-Árpádkori temetőjével van dolgunk.²⁰

A sírokat az alábbiakban ismertetjük.²¹

1. *sír*: 90, Ny+12.
2. *sír*: 90, Ny+15, 140, f. A koponya alatt halánték-karika.
3. *sír*: 74, Ny+15, 160, f.
4. *sír*: 86, Ny+15, 143, n. Baloldalon halánték-karika.
5. *sír*: 68, Ny—20, 152, n.
6. *sír*: 45—72, Ny+15, 139, n. A sír ferdén haldat lefelé. A fej 45, a láb 72 cm mélyen volt. Jobb karján állatfejes karperec volt. A karperec abba a csoportba tartozik, amelybe a bácskerezstúri, berettyóújfalui, nagyváradi, pilini, bjelo-brdoi, dunapataji, liptagergei, pilin-sírmány-hegyi lelet hasonló, de a mienktől eltérően, mindég zárt karperecei.²²
7. *sír*: 122, Ny, kb. 124.
8. *sír*: 120, Ny.
9. *sír*: 94, Ny+15, 146, f. Alsó állkapcsán érem. Jobbvállán halánték-karika.
10. *sír*: 69, Ny+18, 100, gy. Két halánték-karika.
11. *sír*: —, Ny+15, 137, n. Mindkét oldalon halánték-karika.
12. *sír*: —, Ny+4, 139, f. Jobbról halánték-karika.
13. *sír*: —, Ny+15, 140, f.
14. *sír*: —, Ny+23.
15. *sír*: —, Ny+15, gy.
16. *sír*: 118, Ny+10, f. Balfelsőlábszár alatt vaskés. Feje külön, a jobbsípó magasságában volt eltemetve, pedig a sír háborítatlan.
17. *sír*: 78, Ny+8, gy.
18. *sír*: 90, Ny+15, gy. Szájánál érem, jobbmellen halánték-karika.
19. *sír*: 100, Ny+10, 143, f. Jobbkezén sodrott gyűrű. Jobboldalon két, balon három halánték-karika.
20. *sír*: 82, Ny+10, gy.
21. *sír*: 101, Ny+15, gy.
22. *sír*: 90, Ny. A sírból megmaradt két lábszár 39 cm hosszú.

²⁰ Hódmezővásárhely területéről ilyenkorú temetőket több helyről is ismerünk. Lásd etekintetben Szeremlei Sámuel: Hód-Mező-Vásárhely története II. kt. 285—476. és a Dolgozatok IX+X. kt. 235—255. lapjait.

²¹ Az egyszerűség kedvéért a továbbiakban az első szám a sír mélységét jelenti. Az irányításnál mindenkor a fej helyzetére voltunk tekintettel s a jelzésre a következő módot alkalmazzuk: Ny+12 a déli, Ny—20 az északi eltérést jelenti. Az utolsó szám a csontváz hosszát tünteti fel; ahol hiányzik, ott szédült, vagy gyermek sírral volt dolgunk. Az *f*, *n*, illetőleg *gy* betű: férfit, nőt, ill. gyermeket jelent. Ahol melléklet-ről nincs szó, ott nem is volt. Tehát: 1. *sír*: 90., Ny+12.,

²² Hampel: Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn, 351., 353., 386. és A honfoglaláskor emlékei 51., 53., 64., 67. tábla.

23. *sír*: 87, Ny—25, gy. Jobboldalán halanték-karika.
 24. *sír*: 85, Ny—25, gy.
 25. *sír*: 84, Ny+23, 138, n. Jobbkezén gyűrű. Nyakán gyöngyök. Jobboldalt két halanték-karika.
 26. *sír*: 81, Ny+1.5, 145, n.
 27. *sír*: 122, Ny+15, 148, f. Jobb- és baloldalon egy-egy halanték-karika.
 28. *sír*: 94, Ny+15, gy.
 29. *sír*: 119, Ny+10, 145, f. Baloldalon két halanték-karika.
 30. *sír*: 80, Ny+10, 135, n. Baloldalon egy halanték-karika.
 31. *sír*: 55, Ny+15, 152, f. Baloldalon két, jobboldalon egy halanték-karika.
 32. *sír*: 44, Ny+12, gy.
 33. *sír*: 73, Ny+15, 138, f. Balról egy halanték-karika.
 34. *sír*: 65, Ny+5, 164, n.
 35. *sír*: 68, Ny+14, 143, n. Jobbkezén gyűrű. Baloldalon a medencénél két, a fejnél egy, jobboldalon a fejnél három, a gerinc alatt egy halanték-karika.
 36. *sír*: 124, Ny+8, 152, f. Balkezén gyűrű, jobb- és baloldalon egy-egy, az állkapocsnál két halanték-karika.
 37. *sír*: 90, Ny+15, gy.
 38. *sír*: 99, Ny+9, gy.
 39. *sír*: 43, Ny+10, gy.
 40. *sír*: 62, Ny+12, gy.
 41. *sír*: 48, Ny+10, 127, n. Jobbkezén gyűrű, nyakán gyöngyök és három halanték-karika.
 42. *sír*: 48, Ny+10, 155, f.
 43. *sír*: 54, Ny+12, gy.
 44. *sír*: 54, Ny+12, gy. Fej alatt két halanték-karika.
 45. *sír*: 96, Ny+12, 155, f. Mindkét oldalon egy-egy halanték-karika.
- A 45 *sír* közül 14 férfi, 10 nő, 16 gyermek *sír* volt, 5 pedig tökéletesen fel volt dűlva. A feldűlés azonban nem egyidejű. A mellékletek szegényesek. Karperecet csupán a 6. női *sír*ban találtunk; vaskést viszont csak a 16. férfisírbán. Érem volt a 9. férfi- és 18. gyermeksírbán; gyűrű a 19. férfi, 25., 35., 41. női sírokban; halanték-karika a 2., 9., 12., 19., 27., 29., 31., 33., 36. és 45. férfi, a 4., 11., 25., 30., 35. női és a 10., 18., 23., 44. gyermeksírokban. Feltűnő, hogy a 32., 35., 36. sírokban 3, 4, illetőleg 7 halanték-karika is volt. Minthogy a mellékletek úgy férfi, női, mint gyermeksírokban is előfordulnak — kivéve a kést és karperecet — úgy látszik, azok viselete sem korhoz, sem nemhez nem volt kötve, ami, csak a mult század végén is elterjedt népies hajviselet ismeretében valóban nem lehet meglepő.

A temető korát a két érem a magyar királyság első századára utalja. Éppen ez a korai datálás indokolná a hasonlókorú cserepekkel borított, érintkező részek feltárását is, mert valószínű, hogy egyik középkori falu feküdt a Tére áradásaitól többé-kevésbbé védett területen. Talán nem té-

vedünk, ha az elpusztult Solt falut keressük e helyen. Ezt a mai határ-rész elnevezése is megengedi.²³

Középkori cseréptöredékek így is nagyszámban kerültek elő. Egy-részüik bográcsalakú, másrészüik fenékbélyegnélküli, de az ismert edények csoportjába tartozik.²⁴

A mult évben már ismertetett 1. gödör anyagán kívül, most a követ-kező újabb megfigyeléseket tehetjük.

A 4. sír közvetlen közelében, valósággal annak gödrében találtunk edénytöredékeket, amelyeknek egyrésze neolitikus, többi része rómaikori volt.

2. *gödör*. 97 cm mélységben kezdődött és még 73 cm mélységre nyúlt le. Szabálytalan-alakú. Átmérője fent 132, lent 155 cm. A mult évben már tüzetesen ismertetett jellegzetes füles töredékek, egy agancsból készült balta, durvaművű rómaikori tál és fedő került elő belőle.

3. *gödör*. 40 cm mélyen kezdődő, szabálytalanalakú, egyenetlen-fenekű gödör. Egyik részén 75, a másikon 62 cm mély. Átmérője 220×85 cm. Anyagában a neolitikum, a késő-bronzkor jellegzetes, lapos fülei és a rómaikor kerámiája volt képviselve.

4. *gödör*. 78 cm mélyen kezdődött és még 65 cm-re ment le. Szabályos köralakú. Átmérője 125 cm. Anyagában nemcsak a késő-bronzkor, hanem a durva hallstatti anyag, a római- és középkori kerámia is képviselve volt. Egy edény érdemel belőle különösebb figyelmet.

a. Csésze. Kihajló fenékkal. Csonkakúpos alsó és befelé hajló felső-résszel. Az alsó és felső részek összeilleszkedésénél eredetileg két nagyobb és három kisebb bütyök helyezkedett el. Kidolgozása az Égető- és Diószegi-féle földéken előforduló, hallstatti edényekre emlékeztet. Sötétszürke színű. Magassága 10, szája 12, fenéke 8.3 cm.

5. *gödör*. A 26. sír alatt feküdt 95 cm mélyen. Közepe 39, széle 42 cm mély volt. Átmérője fent 93, lent 80 cm. Csak bronzkori cserepek voltak benne.

6. *gödör*. 48 cm mélyen kezdődött és még 47 cm-re ment le. Átmérője 170 cm. Ebben is csak bronzkori cserepek voltak.

A telepnek túlnyomó része még a védőtöltés építése alkalmával elpusztult s így csak néhány gödör anyaga ad felvilágosítást a település egymásutánjáról. A szórványos leletek arról tanúskodnak, hogy a Hunyadi-halom a neolitikumban, az aeneolitikumban, a késő-bronzkorban, a rómaikorban és az Árpádkor elején is lakott terület volt. A település összefüggő jelenségeit azonban ma már nem lehet megállapítani. Még az egyes gödrök anyagában is sokszor igen nagy keveredést figyelhetünk meg.²⁵

Dr. Banner János.

²³ A feldúlt sírok is mutatták, hogy e helyen már ásatták, amikor is a XVII. században fennállott falak alapjait keresve „teméntelen mészkö és téglatörmelékre s kevés embercsontra is” akadtak. Az ásatást Varga Antal tanár vezette 1895-ben.

²⁴ Arch. Ért. 1932—33. kt. 85—99. l. és u. ott 1930. kt. 142—169. l.

²⁵ Az összefoglaló részt lásd a német szövegben, ahol az 1. képen az utolsó négy év ásatásai alapján településtörténeti térképet is adunk.